

Jernej Zupančič

O POLITIČNO-TERITORIALNEM RAZVOJU NEDRŽAVNIH NARODOV V EVROPI

Ključne besede: narod, nacionalna država, nacionalizem, manjšine, geopolitika

Uvod: Koliko držav še?

Ameriški politolog Rosecrance (2006, 280) se v spisu »No more states? – Nič več držav?« pomenljivo sprašuje, ali je politični zemljevid sveta že dosegel svojo končno podobo. V jeku globalizacije in prevladujočega procesa različnih »integracij« so videti poizkusi vzpostavljanja državnosti svojevrsten anahronizem. Pri tem ne gre pozabiti, da so bili očitki »zapoznelemu nacionalizmu« osamosvajajočih se narodov v nekdanjih večnarodnih socialističnih državah (Sovjetski zvezi, Čehoslovaški in Jugoslaviji) s strani pragmatičnih evropskih politikov na pragu zadnje dekade drugega tisočletja spremljani z napovedmi o »Evropi regij«, ki naj bi postopoma nadomestila model evropske nacionalne države. Verjetno so k širjenju ideje »Evrope regij« bistveno pripomogla tudi regionalistična gibanja v številnih evropskih državah. Medregionalno povezovanje in sodelovanje, ki vsaj deloma izhaja prav iz novih odnosov med središčnimi in perifernimi območji, je dejansko postalo prepoznavna značilnost Evropske unije. A to še zdaleč ni zavrlo prizadevanj evropskih narodov brez držav po uveljavljanju čim večje stopnje avtonomije. Te težnje se pojavljajo tako v najbolj bogatih in gospodarsko razvitih okoljih (na primer v Belgiji in Kanadi) kakor na kriznih območjih. Rosecrancevo vprašanje je v tej luči lahko le retorično. Nedvomno še obstaja »potencial« za nastanek novih držav. Predstavljajo ga predvsem narodi brez držav.

Evropski politični zemljevid premore 47 državnih enot, zelo različnih po velikosti, načinu upravljanja, strukturnih značilnostih in državniški tradiciji. Oblikovale so se v stoletjih spopadov in političnih kompromisov. Potem ko se je v obdobju stabilizacije po drugi svetovni vojni, še posebej po Helsinški konferenci o varnosti in sodelovanju v Evropi leta 1974, zdelo, da je proces teritorializacije evropskih narodov končan, so globalne geopolitične okoliščine omogočile proces državotvorjenja narodom, katerih nacionalizmi so bili dovolj močni, da so tako težnjo tudi uresničili. Nič manj pomembno pa ni, da je pri vseh novih državah v Jugovzhodni Evropi ter na območju nekdanje Sovjetske zveze prišlo do vzpostavljanja državnosti v okviru obstoječih administrativno-političnih enot, čeprav to v vseh primerih še zdaleč ni ustrezalo prizadetim narodnim skupnostim.

Prispevek je namenjen kritični osvetlitvi nedržavnih narodov in njihovih specifičnih problemov ter oceni njihove vloge v sestavljanju pisanega mozaika geopolitične strukture Evrope. Nobenega dvoma ni, da se bomo tudi v prihodnosti srečevali z nacionalizmi tako državotvornih nacij kakor tudi nedržavnih narodov, kar bo verjetno terjalo nove oblike politično-teritorialnega prilagajanja zlasti znotraj držav.

Evropa – skupnost nacionalnih držav

Ideja združene Evrope – Evropske unije – po meri regij se je izkazala za iluzijo. Nobena izmed starih ali novih članic ni vstopila v EU s težnjo po redukciji svojih nacionalnih institucij. Te namreč služijo za reprodukcijo kulture kot najširše podlage nacionalne identitete. Celo nasprotno: vstop med polnopravne članice naj bi krepil in trajno zavaroval nacionalne identitete držav članic. V resnici imamo torej opraviti z nacionalnimi državami, ki so si z vstopom v zvezo evropskih držav na podlagi načel vzajemnosti in solidarnosti zagotovile trajen obstoj v smislu ozemeljske celovitosti ter v načelnem priznavanju ključnih nacionalnih atributov. Tako so tudi manj številčne jezikovne skupnosti, kakršna je na primer slovenska, s priznavanjem statusa uradnega jezika v institucijah EU pridobile simbolno in praktično. Zagotavljanje te enakopravnosti je za EU zelo drago, a simbolno ne-

precenljivo. Na drugi strani so nosilci ključnih politik še vedno države. Več kot simptomatično je, da EU praktično nima lastne geopolitike do ključnih regij v svoji sosesčini (na primer do Balkana in Turčije), ker jo v fazi izvajanja pretehtajo pragmatični nacionalni interesi posameznih članic. Prav zaradi tega deluje skupna evropska zunanja politika razmeroma anemično in je v primerjavi (in neredko tudi konkurenci) z ameriško v podrejenem položaju. Naj ob tem spomnimo le na primer osamosvajanja Kosova (torej oblikovanja nove države), kjer EU ni zmogla zavzeti enotnega stališča, temveč je to prepustila posameznim članicam. Te so se očitno odločale na podlagi asociacij glede na lastne razmere. Tako imajo pri pomembnem notranje- in zunanjepolitičnem vprašanju – nastajanju novih držav, torej institucionalizaciji nedržavnih narodov – članice EU očitno zelo različna stališča. To je sicer povsem logično, saj bi z dopuščanjem osamosvajanja evropskih nedržavnih narodov podrli enega izmed temeljev: ozemeljsko celovitost držav članic. Pri tem ne gre prezreti starejših teženj nacionalnih držav po homogenosti, ne glede na to, da je tudi pester kulturni mozaik vrednota združene Evrope. Glede na prakso odnosov do tradicionalnih (tudi zgodovinskih, avtohtonih, starih ipd.) manjšin v večini držav prevladujejo stari vzorci, v katerih bomo zlahka prepoznali ideologije nacionalnih držav 19. in začetka 20. stoletja: težnjo po homogenosti.

Po drugi strani pa evropske nacionalne države doživljajo korenite strukturne in statusne spremembe. Z integracijskimi procesi se postopoma realno uveljavlja evropska državnost, krepijo se institucije in njihov praktični domet ter spreminjajo odnosi med državo in državljanom. Čeprav države članice ohranjajo večino svojih pristojnosti, imajo odprte meje ter prosti pretok blaga, ljudi in storitev dolgoročno pomembne učinke zlasti na robnih območjih. To ima lahko pomembne učinke zlasti na manjšinske skupnosti. Izkušnje kažejo, da ta pretok bolj koristi obmejnemu območju na splošno kot pa manjšinam, čeprav so te neredko glavni ali celo ključni dejavniki pospeševanja čezmejnih odnosov (Zupančič, 2005, 31–34). Ta odprtost je evropska vrednota, ki posamezniku omogoča mnogo širše območje delovanja. Nacionalne meje torej niso več meje delovanja posameznika in njegovih ambicij. Zato se na primer dnevne selitve zaradi opravljanja različnih funkcij, kot so delo, izobraževanje ali oskrba, značilno povečujejo.

Druga značilnost sodobnih evropskih držav je prehod od modela socialnih držav k modelu odprtih družb. Še v osemdesetih letih 20. stoletja je imela večina zahodno- in severnoevropskih držav v lasti oziroma neposrednem nadzoru vrsto podjetij. To so bila zlasti podjetja strateškega pomena (poštno-telekomunikacijske, transportne, bančno-zavarovalniške, pridobivanje in predelava energentov ter energetika nasplah, izobraževanje, še posebej pa sklop, ki je pripadal t. i. namenski industriji), prek katerih je državna politika veliko lažje in učinkoviteje usmerjala svojo notranjo gospodarsko in socialno politiko. Etatizacija je bila torej značilen pojav evropskih družb, tako kapitalističnih kot socialističnih. Pri slednjih je obvladovala praktično vso javno sfero, z izjemo dela zasebnega gospodarskega sektorja ter skromnega obsega organizirane civilne družbe. Tak položaj je titularni naciji dajal vrsto prednosti, manjšinam in nedržavnim narodom pa le skromno popotnico. S postopno privatizacijo so se države znebile večine državnih podjetij. Tako danes ni več nujno, da ima država v svoji lasti naftno družbo, banko in letalskega prevoznika. Zlasti manjše bivše socialistične države so v tem pogledu zelo ranljive. Realno je torej moč in vpliv države do državljana manjša. To posredno vpliva tudi na identiteto, saj so gospodarsko-socialni momenti za obstoj in razvoj narodne/nacionalne identitete posameznika še kako pomembni.

Druga značilnost sodobnih nacionalnih držav je naraščanje etnične pomešanosti. Zaradi stalnega naseljevanja iz nekdanjih kolonij so zlasti nekatere zahodno- in srednjeevropske države postale izrazito multietnične in multikulturne. Tako imajo države poleg starih manjšin še 10 ali več odstotkov imigrantov. Zaradi pomanjkanja delovne sile je trend doseljevanja izrazito v porastu, izdatno pa ga povečuje tudi privlačnost EU na eni ter eksistenčna stiska v afriških in azijskih državah na drugi strani. Intenzivno doseljevanje je značilno zlasti za urbana okolja. Sodobna evropska nacionalna država ima zato urejene manjšinske statute za maloštevilčne tradicionalne skupnosti, zaradi intenzivnega doseljevanja pa je jezikovno, versko in rasno vse bolj raznolika.

Nedržavni narodi so soočeni z vsemi naštetimi spremembami evropskih družb in delijo njihovo usodo. A vendar imajo za ohranjanje lastne identitete in s tem etničnega preživetja precej skromnejše možnosti. Kljub temu je mogoče čutiti določen prepород vsaj nekaterih izmed teh narodov,

kar gre pripisati možnostim, ki jih ponujajo nove evropske okoliščine. Narodne skupnosti, ki jim je uspelo na podlagi ekonomske moči (na primer Škoti in Katalonci) vzpostaviti elemente ohranjanja zavesti (celo ob nazadovanju tako pomembnega atributa, kot je jezik – kot kaže škotski primer), so lahko do neke mere nadomestile primanjkljaj državne organiziranosti. Na drugi strani pa tudi državna organiziranost sama po sebi še ne zagotavlja nemotenega kulturnega in nacionalnega razvoja. Odgovornost in s tem tudi moč se očitno seli k družbeni organiziranosti narodov.

Evropski nedržavni narodi in etnične skupnosti

Za nedržavne narode veljajo tisti, ki so kulturno izgrajeni in imajo vsaj nekatere oblike trajne medsebojne povezanosti, niso pa si izoblikovali državne organizacije. Številčnost načeloma ni ključno merilo ločevanja med kategorijo »naroda« in »etnične skupine«, a je za njihovo organiziranost in obstoj izrednega pomena. Vrh vsega je razvrščanje po tem kriteriju zaradi slabosti statističnega ugotavljanja pripadnikov zelo problematično. Tudi sklenjena in tradicionalna poselitev ni odločilno merilo, čeprav jo mnogi avtorji radi navajajo kot pomembno okoliščino. V nadaljevanju so najprej navedeni narodi brez držav in različne etnične skupnosti, pozneje pa so opredeljene politično-teritorialne spremembe in njihov vpliv na nedržavne narode. Narodnih manjšin in različnih skupin priseljencev zaradi skopo odmerjenega prostora v prispevku ne bomo obravnavali, čeprav prav tako tvorijo pisani evropski mozaik.

Med razmeroma številčne, organizirane in tudi afirmirane nedržavne narode sodijo tisti na Iberskem polotoku ter Britanskem otočju. Katalonci (po nekaterih navedbah od 6 do 7,2 milijona, nekatere ocene pa gre do skoraj 11 milijonov) naseljujejo severovzhodno Španijo, Andoro, južno Francijo in Baleare, manjša skupina pa je še na Sardiniji (Slovenski veliki leksikon 5, 2007, 928). Precej manj je Galicijcev (okrog 3 milijone) v severozahodni Španiji ter nekaj na Portugalskem (Klemens, 1995, 52) in Baskov (0,8 milijona), ki živijo v baskovskih provincah Španije in Francije. Vendar se Baski sami ocenjujejo na najmanj 2,1 milijona pripadnikov, le da jih po

jezikovnem kriteriju ni mogoče ugotoviti toliko (Klemens, 1994, 46). Podobno izkušnjo imajo Škoti; od okrog 5,1 milijona jih škotščino uporablja le pičla manjšina, tj. 100.000 pripadnikov (Haarmann, 2004, 284). Nekaj manj je Valižanov (okrog 3 milijone) v Wallesu, vendar valižanščino govori le manjše število ljudi. Na otoku Man prebivajo Manxi in na polotoku Cornwall Kornvalčani. Obe skupnosti sta maloštevilčni in jih lažje uvrstimo v kategorijo »etničnih drobcev«. Na otočju Färöer živi okrog 50.000 Ferceev (Pan, Pfeil, 2000, 81), ki so jezikovno sorodni Norvežanom.

Čeprav Francija ne priznava manjšin in nedržavnih narodov (priznava regionalne jezike), je prebivalstvena podoba te države dokaj pisana. Razmeroma številčni so še Bretonci v Bretanji (blizu 3 milijone), ki jezikovno sodijo v t. i. keltsko skupino, ter Oksitanci (skoraj 8 milijonov) v južni Franciji (Klemens, 1995, 48). Vendar je govorcev omenjenih dveh skupin precej manj. Na drugi strani pa je francoščina jezik Valoncev v Belgiji, flamščina pa Flamcev v isti državi, ki pa se praktično ne loči od nizozemščine. Nekateri avtorji imajo Sarde in Korzičane za samostojni skupnosti. Prepoznavno skupnost tvorijo tudi Frizijci (okrog 0,8 milijona) na Nizozemskem in v sosednjih deželah (Zimpel, 2000, 165).

Južni del alpskega loka sodi med značilne cone etničnega stika. Manjšine, etnični drobci in druge etnično opredeljene skupine je mogoče najti prav tu. Omenimo najprej različne retoromanske skupine v Švici in Italiji, od katerih pa le Furlani (0,55 milijona) sodijo med narode; Retoromane (od 60.000 do 100.000) in Ladine (okrog 30.000) štejejo za posebni etnični skupnosti (Bufon, 2004, 66–71). Razmeroma maloštevilčni so Sorbi (Lužiški Srbi ali Wendi) v Nemčiji (okrog 150.000) (Förster, 2007), še bolj pa Kašubi, kjer statistike navajajo le 8.000 ali še manj pripadnikov, drugi pa jih ocenjujejo na 100.000 in še več, celo do 350.000 (Zimpel, 2000, 264). Literatura le redko omenja razmeroma številčno skupnost Poleščanov (okrog 3,5 milijona), ki živi na Poljskem in v Ukrajini; bržkone jih mnogi štejejo – podobno kot Rusine (Maloruse ali Rutenijce) v Panonski nižini in Karpatskem loku – med Ukrajince (Eberhard, 2003). V ta sklop sodijo tudi Lemkosi (regionalna oznaka za prebivalce ukrajinskega jezika na jugovzhodnem Poljskem) (Magocsi, 2006, 17–21). Na območjih pogostih spreminjanj političnih meja je bilo narodno opredeljevanje neredko podrejeno taktičnemu prilagajanju različnim političnim okoliščinam. Zato so

regionalne pripadnosti pravzaprav rezultat preskromne etnizacije ali pa gre (kar tudi ni redkost) preprosto za »tretjo« izbiro v okoliščinah, ko je lahko narodno opredeljevanje predstavljalo določeno tveganje. Tako Alzačani, »Francozi«, dejansko govorijo nemški dialekt, Moravci so navezani na regionalno tradicijo Moravske, Šlezijci na Poljskem in Češkem pa na uveljavljeno staro regionalno identiteto Šlezije. Nekoliko drugače je s Kareli (okrog 110.000) v ruskem delu pokrajine Karelije, čeprav je jezikovna sorodnost s Finci dovolj očitna. Do etnizacije Karelov je prišlo na podlagi veroizpovedi (so namreč pravoslavni) ter državne pripadnosti Rusiji oziroma Sovjetski zvezi (Haarmann, 2004, 186–187).

Na ozemlju današnje Rusije je narodna struktura še posebej pisana v Povolžju in na Kavkazu.

Najsevernejše predele evropske Rusije naseljujejo Nenci (starejše ime Samojeđi; okrog 35.000) in Komi (Kirjaki; okrog 480.000). Ti se sicer delijo v dve jezikovno razmeroma različni veji. Najštevilčnejša skupnost so Tatarji (skupaj okrog 8 milijonov), katerih poselitveno jedro zajema osrednji del ruskega Povolžja, razpršeno pa živijo tudi drugje po Rusiji (Haarmann, 2004, 318). Drugi narodi so še Marijci (670.000), Čuvaši (1,8 milijona), Mordvinci (okrog 1,1 milijona), Udmurti (Votjaki; 715.000) in Baškiri (1,345 milijona), ob Kaspijskem jezeru pa Kalmiki (okrog 174.000). Po jeziku spadajo te skupnosti večinoma v uralsko-altajsko skupino (Zimpel, 2000). Na severni strani Kavkaza, verjetno enem etnično najbolj mešanih območij na svetu, živi vrsta narodov in etničnih skupin. Omenimo Čečene (okrog 0,97 milijona), Inguše (215.000), Kabardince (386.000), Balkarce (80.000), Karačajce (150.000), Osetince (542.000), Nogajce (80.000), Dargince (353.000), Lezgjijce (257.000), Tabasarane (90.000) in druge manjše skupnosti (Baar, 2005, 16–20). Na teh območjih so prisotne tudi številne in številčne manjšine narodov in etničnih skupin, katerih poselitveno jedro je zunaj okvira evropskega dela Rusije.

Zelo pravoslavni narod so pravoslavni Gagauzi v Moldaviji (165.000), ki govorijo jezik turške jezikovne skupine (King, 2000). Balkanski polotok je zaradi burnih političnih procesov izredno pester. K etnizaciji posameznih skupin prebivalstva je izdatno prispevala verska pomešanost prebivalstva. Tako prebivajo Pomaki, muslimani bolgarskega jezika (ocenjujejo, da jih je

od 190.000 do okrog 260.000 (Kahl, 2006), v goratih območjih Rodopov v Bolgariji in Grčiji. Njim sorodni so Torbeši (okrog 40.000) v Makedoniji (muslimani makedonskega jezika) in Gorani (lasten jezik, podoben tako srbskemu kot makedonskemu, okrog 25.000) (Zupančič, 2009, 111–115). V enakem in istočasno potekajočem procesu se je izoblikovala tudi identiteta današnjih Bošnjakov (v jugoslovanskih statistikah so bili »Muslimani«); v zgodovinsko opredeljeni pokrajini Sandžak pa Bošnjaki poudarjajo svojo regionalno pripadnost – Sandžaćani (orig. Sandžaklije). Bošnjaštvo (okrog 2,5 milijona) je kot etnična in politična kategorija dozorelo zelo pozno; tako so se pričeli imenovati šele proti koncu 20. stoletja (Bojić, 2001). V času po razpadu jugoslovanske federacije je Bosna in Hercegovina, razpeta med interese Srbov, Hrvatov in Bošnjakov, tonila v večletno vojno, iz katere je po mednarodnem posredovanju (dejansko diktatu) izšla današnja specifična ureditev t. i. »daytonske« Bosne in Hercegovine.

Posebej je treba omeniti tri etnične skupine, ki so naseljene razpršeno v več državah: Vlahi, Romi in Sami. Za vse tri je bila značilna določena oblika nomadizma in razmeroma pozna stalna naselitev. Vlahi (tudi z drugimi imeni, kot so Aromuni, Cincarji in celo Čobani) naseljujejo neskljenjene otočke v goratih predelih južne Romunije, Srbije, Makedonije, Albanije in Grčije, posamezni drobci pa segajo na zahod prek Bosne vse do slovenske Čičarije. Ocene števila Vlahov so zelo različne, od nekaj deset tisoč do pol milijona (Seewan, 1997). Sami (tudi Laponci) prebivajo v borealnih predelih Skandinavije, torej na Finskem, Švedskem, Norveškem in v Rusiji. Njihovo število ocenjujejo na okrog 65.000 (Zimpel, 2000, 466). Najštevilčnejša, a obenem tudi najbolj posebna narodna skupnost v Evropi so Romi. Prisotni so po skoraj vseh evropskih državah. Zanje poznamo več imen, kar deloma razkriva tudi njihovo raznoliko selitveno tradicijo in vpliv domačih okolij. Poleg starega poimenovanja »Cigani« ali na Pirenejskem polotoku »Gitanos« ter v Franciji »Gitane«, kar je prek angleščine razširilo izraz »Gypsy«, so znana imena tudi Sinti (srednjeevropska oziroma »nemška« veja Romov), »potujoči« (Travellerji), na Balkanu pa se ponekod sami imenujejo »Egipčani«. Po nekaterih ocenah jih je od 3,2 milijona (Pan, Pfeil, 2000, 11) pa do 6 milijonov samo v Evropi, na svetu pa zanesljivo prek 12 milijonov (Haarmann, 2004, 268). Nekatero oceno grede tudi do 30 milijonov (Slovenski veliki leksikon 5, 2007, 1839).

Geopolitika zamudnikov: politično-teritorialni razvoj nedržavnih narodov v Evropi

V prejšnjem odstavku navedene skupnosti je mogoče vsaj grobo razdeliti na dve skupini: na tiste, ki jim je na kakršenkoli način uspelo vzpostaviti vsaj omejeno stopnjo teritorialne avtonomije, in tiste, ki tega niso dosegle. Težko je to ločnico imeti za orodje razlikovanja med kategorijama »naroda« in »etnične skupnosti«. Bolj pomembno je, da lahko prvim avtonomija pomembno pomaga k afirmaciji in prepoznavnosti, predvsem pa ustvarja okoliščine, v katerih prihaja do tesnejše oblike povezanosti članov in vsaj delne institucionalizacije. Politične stranke, forumi, izobraževalne in kulturne ustanove ter možnosti usmerjanja gospodarskega in socialnega razvoja so tisti instrumenti, s katerimi je mogoče vplivati na ohranjanje jezika, kulture in identitete. Drugi teh možnosti večinoma nimajo.

V prvi skupini nedržavnih narodov je 25 izmed prej naštetih skupnosti: Katalonci, Baski in Galicijci v Španiji, Škoti in Valižani v Združenem kraljestvu, Ferci na Ferskih otokih, Valonci in Flamci v Belgiji, Retoromani v Švici, Bošnjaki v Bosni in Hercegovini, Gagauzi v Moldaviji, Kareli, Komi, Tatari, Marijci, Čuvaši, Mordvinci, Udmurti, Baškiri, Kalmiki, Čečeni, Inguši, Kabardinci, Balkarci in Osetinci v Rusiji. Naštete skupnosti živijo v politično-teritorialnih enotah, ki imajo določeno stopnjo avtonomnosti. V povprečju so te skupnosti številčnejše (okrog 1,5 milijona prebivalcev) in večidel kompaktno naseljene, kar prinaša ustrezno prebivalstveno gostoto in s tem primeren človeški potencial. Vendar pa so bile poti in načini, kako je bila avtonomizacija teh nedržavnih narodov dosežena, zelo različni. Španija in Velika Britanija sta bili centralizirani unitarni državi ter posestnici kolonij. Družbene elite Škotov, Baskov ali Kataloncev so bile vsaj delno vezane na uspešnost močne države, kar je zanesljivo zaviralo radikalizacijo nacionalnih gibanj. Po drugi strani pa so prav kolonialne izkušnje različnih politik »divide et impera« uporabili tudi doma, ko je prišlo do upravnih reform. Izvedli so jih namreč tako, da na primer regija Katalonija ni združevala dosledno vseh ozemelj s katalonskim prebivalstvom (precej jih živi tudi v Valencii in na Balearskem otočju). Uspešno gospodarstvo (najrazvitejša regija v Španiji) omogoča povezovanje vseh Kataloncev v Španiji, separatizem pa bi jih lahko razdelil. Ob tem velja omeniti, da se zaradi

ekonomske uspešnosti znanje in raba katalonščine dejansko širita. Baskovske province so celo nekoliko razširili in s tem zajeli tudi povsem španska območja. Poleg tega so z zavestnim usmerjanjem industrijskega razvoja na območju največjega središča Bilbao pospeševali priseljevanje v regijo in s tem zmanjševanje deleža Baskov ter rabe baskovskega jezika. Na drugi strani pa so dobili možnosti oblikovanja številnih institucij, od izobraževalne piramide do kulturnih in socialnih ustanov; de facto imajo sedaj glavno nacionalnih institucij. Med Baski je drugače, saj raba baskovskega jezika nazaduje, čeprav so razvite narodne institucije, ki naj bi podpirale razvoj baskovske kulture.

V Veliki Britaniji je notranjepolitični razvoj potekal nekoliko drugače. Regionalizacija države je posegla po zgodovinskih mejah in tradiciji, obenem pa skušala zadostiti interesom rastočega regionalizma. Tako v Walesu kakor na Škotskem v narodnem gibanju ni bilo najpomembnejšega poudarka na jeziku in kulturi (raba obeh narodnih jezikov je omejena na skromno manjšino Škotov in Valižanov), temveč na pridobitvi upravne moči (Devine, 1999, 575–590). Škotska ima tako svoj parlament, denarno valuto in možnosti mednarodnega delovanja, vključno z možnostjo mednarodnega kulturnega in športnega nastopanja.

Nasprotja med Valonci in Flamci so dobila svoj epilog z dejansko federalizacijo Belgije, čeprav gre za državo v jedru Evropske unije in v času najintenzivnejših procesov evropske integracije. Koncept kantonizacije, ki so ga diplomati skušali v devetdesetih letih vzpostaviti v Bosni in Hercegovini, potem ko je območje zajela večletna vojna, se je dosti slabše obnesel, čeprav je na koncu vzpostavil asimetrično, de facto dvostopenjsko federacijo (ki uradno to ni!) ob navzočnosti mednarodnih mirovniških sil (Burg, Shoup, 2000).

Na območju nekdanje Sovjetske zveze in sedaj Rusije je v času po oktobrski revoluciji prišlo do številnih politično-teritorialnih sprememb. Narodno vprašanje je bilo v carski Rusiji namreč zelo pereče in so ga lahko le deloma reševali z naseljevanjem upornikov na skoraj prazna območja Sibirije in t. i. Daljnega vzhoda. Obdobje socializma zato sovпада z oblikovanjem republik, avtonomnih republik in okrožij. V težnji po brezrazredni družbi je bilo le malo možnosti, da bi glavno vlogo v narodnih gibanjih

dobile družbene elite. Te (politične) elite je bilo treba šele oblikovati. Seveda so bile odvisne od sovjetske (tj. ruske) »centrale«. Na drugi strani pa so tudi nove narodne republike oblikovali zelo zapleteno in kot po pravilu so bile skoraj vse narodno mešane. Rusi so skoraj v vseh predstavljali vsaj številčno manjšino. Značilen je primer Tatarstana v srednjem Povolžju: Tatarji kot titularni narod v tej avtonomni republiki predstavljajo manj kot 50 odstotkov prebivalstva, republika pa združuje komaj dobro petino vseh Tatarov v Rusiji. Med vsemi je bila še najbolj homogena Čečenija, saj je (kljub večkratnemu razseljevanju Čečenov) pred vojno tam živelo okrog 90 odstotkov vseh Čečenov, ki so predstavljali več kot 85 odstotkov prebivalstva Čečenske avtonomne republike. V vojnah se je prebivalstvena slika precej spremenila (Kappeler, 2001, 309–320).

Nekoliko poseben je razvoj Gagauzov v Moldaviji. Ta sicer razmeroma maloštevilčna skupnost (okrog 165.000 prebivalcev) je na svojem naseljitvenem ozemlju razglasila samostojnost, ki pa ni dosegla mednarodnega odmeva. Po ruskem posredovanju se je Gagauzija z visoko stopnjo avtonomije vrnila v moldavske državne okvire (King, 2000, 178–180).

Ko omenjamo teritorializacijo nedržavnih narodov, moramo opozoriti tudi na več primerov dvodržavnosti ali vsaj obstoja narodov v dveh ali več državah in/ali politično-teritorialnih enotah, vsaj v določenih interpretacijah. Pojav je prisoten zlasti na Balkanskem polotoku in je v veliki meri posledica kompromisov, ki naj bi zadržali teritorialno integriteto držav. Tako imamo de facto dve srbski državi ter še Črno goro, ki jo nekateri še vedno radi vidijo kot poseben del Srbije. Nastali sta dve državi z večinskim albanskim prebivalstvom: Albanija in Kosovo. Že prej sta se izoblikovali dve grški in turški državi: Grčija in (grški) del Cipra ter Turčija in (turški) del Cipra – Turška republika severni Ciper. Po bolgarski interpretaciji obstajata dve bolgarski državi: Bolgarija in Makedonija, podobno pa tudi dve romunski državi: Romunija in Moldavija (Zupančič, 2009, 117–119). Tak razvoj je seveda nezaželen, a obenem realnost političnega zemljevida Evrope. Po drugi strani je tudi izraz silne energije etničnosti kot dejavnika oblikovanja politično-teritorialne konstrukcije Evrope. Vrača nas nazaj k izvoru, pojavu in pomenu »naroda« ali sorodnih oblik kolektivne zavesti. Zato je tudi velik izziv za družboslovno-humanistične študije prihodnosti.

Sklep: Evropa, nič več držav?

Evropa: 47 držav z okrog 680 milijoni prebivalcev. Toda narodov in različnih etničnih skupin je precej več. Zgoraj je navedenih 47 skupnosti (brez manjših etničnih drobcev), torej še enkrat toliko, kot je držav. Skupaj štejejo okrog 78 milijonov prebivalcev; 29 milijonov so t. i. etnične skupnosti, dobrih 49 milijonov pa so narodi brez držav, ki imajo kakršnokoli obliko teritorialne avtonomije in s tem vsaj minimalno mero nadzora nad procesi na svojem naselitvenem ozemlju. Številke se sicer zelo razlikujejo, saj se večidel nanašajo na različne ocene. S statističnimi podatki po narodnosti ali jezikovni pripadnosti bi si mogli pomagati še manj. Če k temu prištejemo še številne narodne manjšine, dobimo skoraj 15 odstotkov prebivalcev, ki niso dosegli političnega okvira v »svoji« državi. Tu se postavljata dve ključni vprašanji:

- V kolikšni meri je mogoče s politično-teritorialno reorganizacijo državnih teritorijev zadrževati državotvorna pričakovanja – zahteve nedržavnih narodov?

- Kolikšne so možnosti oblikovanja novih držav v Evropi?

Narodna gibanja nedržavnih narodov so vseskozi imela težnjo po pridobitvi teritorialnih avtonomij in s tem možnosti za institucionalizacijo, vendar pa so le redko dejansko vodila lastno geopolitiko. V politično-teritorialne okvire so jih spravili predvsem drugi, in sicer z različnimi oblikami reorganizacije državnih ozemelj, deloma tudi s posredovanjem mednarodnih dejavnikov. Tak koncept regionalizacije ali celo federalizacije je torej očitno ustregel tako težnjam po decentralizaciji (in s tem številnim, tudi povsem gospodarsko in upravno naravnanim regionalizmom), na drugi pa je zadostil tudi delu interesov nedržavnih narodov. Ta pristop se je uveljavil tudi pri reševanju različnih kriznih žarišč v Evropi in po svetu. To pa nikakor ne pomeni, da vzpostavljane različnih stopenj avtonomije prinese tudi trajne rešitve. Vzpostavljena institucionalizacija lahko državotvorna pričakovanja nedržavnih narodov celo okrepi in pozneje stopenjsko vodi do praktične osamosvojitve. Primer Kosova je sicer dovolj poseben, a tudi poučen. Medtem ko se je krizno reševanje v Bosni in Hercegovini s težnjo po ohranjanju celovitosti državnega ozemlja končalo z zelo specifično »dayton-

sko« ureditvijo, je Kosovo od mednarodnega protektorata prešlo v vzpostavitve nove države (in ne v vzpostavitev federativne ureditve Srbije).

Nove države lahko torej (še vedno) nastajajo, kljub očitno nasprotnim težnjam nacionalnih politik evropskih držav in EU kot geopolitične celote. Pregled nedržavnih narodov, njihovih številčnih razmerij in prizadevanj kaže, da obstaja še sorazmerno znaten potencial novih nacionalnih držav. Na drugi strani pa se v združeni Evropi spreminja značaj nacionalnih držav, saj so te čedalje bolj multikulturne, krepitev skupnih evropskih institucij pa spreminja razmerje med državo in državljanom. Krepi se pomen družbene organiziranosti narodov, kar daje nekaj več možnosti ohranjanja kulture in identitete tudi nedržavnim narodom in etničnim skupnostim. Prav tako je treba pozorno spremljati proces decentralizacije, ki je za uvodoma omenjeno težnjo po »Evropi regij« ključnega pomena. Evropski upravni zemljevid kaže na evidenten porast avtonomnosti posameznih ozemelj. Stopnjevanje avtonomnosti rahlja odvisnost razmerja med državo in njenimi posameznimi deli. Tako je število teritorijev z večjo stopnjo avtonomije v Evropi evidentno naraslo. Nadaljnja težnja vodi v federalizacijo, ki je lahko – po izkušnjah sodeč – primerna odskočna deska za osamosvojitve.

Torej: Evropa, še več držav.

LITERATURA

- Baar, V., *Decentralizačni a decentralizačni procesy v Ruske federaci v 90. letech minuleho století*, Ostrava, 2005, Ostravska univerzita.
- Bojić, M., *Istorija Bosne i Bošnjaka (VII-XX vijek)*, Sarajevo, 2001, TKD Šahinpašić.
- Bufon, M., *Med teritorialnostjo in globalnostjo. Sodobni problemi območij družbenega in kulturnega stika*, Koper, 2004, Annales, 65–86.
- Burg, S. L., Shoup, S. P., *The war in Bosnia and Hercegovina: Ethnic conflict and international intervention*, New York, 2000, M. E. Sharpe.
- Devine, T. M., *The Scottish Nation: A History 1709-2000*, New York, 1999, Penguin Books.

- Eberhard, P., *Ethnic Groups and Population changes in twentieth-century in Central Eastern Europe: History, Data and analysis*, New York, 2003, M. E. Sharpe.
- Förster, F., *Die Wendenfrage in der deutschen Ostforschung 1933–1945*, Bautzen, 2007, Domowina Verlag.
- Haarmann, H., *Kleines Lexikon der Völker: Von Aborigines bis Zapoteken*, München, 2004, Verlag C. H. Beck.
- Kahl, T., *Ethnisches Bewusstsein in Mittel- und um 2000, V: Atlas Ost- und Südosteuropa: Begleittext*, Wien, 2006, Ost- und Südosteuropa Institut in Wien.
- Kappeler, A., *Rußland als Vielvölkerreich: Entstehung, Geschichte, Zerfall*, München, 2001, Verlag C. H. Beck.
- King, V., *The Moldovans: Romania, Russia and the politics of culture*, Stanford, 2000, Hoover Institution Press.
- Klemens, L., *Bedrohte Völker: Ein Lexikon nationaler und religiöser Minderheiten*, München, 1994, Verlag C. H. Beck.
- Klemens, L., *Ethnische Minderheiten in Europa: Ein Lexikon*, München, 1995, Verlag C. H. Beck.
- Magocsi, P. R., *The People from nowhere: An Illustrated History of Carpatho-Rusyns*, Uzhorod, 2006, V. Padziak Publishers.
- Pan, C., Pfeil, B. S., *Die Volksgruppen in Europa: Ein Handbuch*, Wien, 2000, Braumüller Verlag.
- Rosecrance, R. N., *No more states?* Lanham, 2006, Rowmann & Littlefield Publishers, 279–292.
- Seewan, G., Dippold P., (ur.), *Bibliographisches Handbuch der ethnischen Gruppen Südosteuropas*, München, 1997, Südosteuropa Gesellschaft.
- Slovenski veliki leksikon 5*, Ljubljana, 2007, Mladinska knjiga.
- Zimpel, G., *Lexikon der Weltbevölkerung: Geografie. Kultur. Gesellschaft*, Berlin, 2000, Nikol Verlagsgesellschaft.
- Zupančič, J., *Političnogeografska analiza Balkana*, Dela št. 32, Ljubljana, 2009, 85–134.
- Zupančič, J., *Vloga in pomen narodnih manjšin v čezmejnem sodelovanju: Primer manjšin v Sloveniji in Slovencev v sosednjih državah, Razprave in gradivo – Inštitut za narodnostna vprašanja (1990)*, 2005, št. 47, Ljubljana, 26–41.

THE POLITICAL AND TERRITORIAL DEVELOPMENT OF NATIONS WITHOUT STATES

Keywords: nation, nation-state, nationalism, minorities, geopolitics

Abstract

This paper analyzes the issue of nations without states in contemporary Europe between the Atlantic and the Urals. The political map of the continent comprises forty-seven countries, most of which are nation-states. However, the cultural mosaic of Europe is far more complex; there are around fifty ethnic groups (in addition to historical, territorial, or indigenous ethnic minorities and an enormous number of immigrant ethnic communities) lacking a state-based organization. Together, these people add up to 78 million, or almost 15% of the European population. Twenty-seven groups can be considered nations without states; they are culturally and ethnically based and have various forms of territorial integrity and political organization. However, they did not create a state organization, despite many attempts by some through history. Without a state organization, those communities have poorer opportunities to protect their folk culture and to reproduce various elements of ethnic identity. This is why they seek territorial autonomy or independent statehood through nationalist movements. In many cases, these ambitions are encompassed in regional movements. These movements have been popular in Europe, particularly because the idea of a “Europe of regions” as part of the European Union has had broad political support and acceptance. However, it has not actually succeeded. The EU and Europe as a whole are still a Europe of (nation)-states. In general, regional movements have been successful and through this some nations without states have attained part of their political ambitions in the form of territorial autonomy. The regionalization of former centralist states (e.g., Spain and the United Kingdom) increased the chances of ethnic survival for the Catalans, Basques, Scots, and Welsh. On the other hand, the regionalization of nations without states represented territorial division, a kind of “divide and rule” strategy serving to reduce their ambitions towards

national independence. The territorial and political reconstruction of nation-states has been successful, but it did not solve all ethnic problems.

The European political map reveals another interesting phenomenon: a double state for some nations. These are particularly typical for the Balkans. Because of political and territorial development after the Second World War and during the transition period in the 1990s and beyond, the principle of immutable political borders (logically encompassing the creation of new nation-states as well) led to further political and territorial divisions and (in fact, paradoxically) fragmentation. Some of these “inner” autonomous territories are functioning as de facto states. The cases of the Turkish Republic of Northern Cyprus or Republika Srpska in Bosnia-Herzegovina are good examples of these processes. This development has not garnered much political support in most European countries or at the EU level. However, it is an undesirable reality and is certainly one of changes among the political and territorial (or even greater) challenges for the Europe of tomorrow. It forces a reexamination of the phenomenon and value of nations. The existence of nations without states represents a potential for the creation of new (nation-)states.